

Historisk stadsvandring lockade i Karleby

Den historiska stadsvandringen som Pensionärsföreningen Vi Norrifrån anordnade den 14 juli 2021 lockade 23 deltagare. Vädret var det bästa tänkbara. Solen sken över bygden och det blev nästan för mycket av det goda. På grund av värmen avkortades vandringen för att hållas inom tidtabellen.

Som sakkunnig guide fungerade pensionerade bibliotekarien **Inger Kankkonen**. Hon hade även planerat rutten och dess innehåll utgående från vårt önskemål. Starten togs från parkeringsplatsen vid **Idrottsgården** där Kankkonen gav grundfakta om staden, dess historia och utveckling.

Staden grundades av **kung Gustav II Adolf år 1620**. Då bestod staden av 12 gårdar i byn Ristrand med ca 200 personer. Jordbruk, jakt, fiske, tjärhandel, skeppsbyggnad och sjöfart har haft stor betydelse. Staden fick stapelrätt år 1765, tack vare **Anders Chydenius**.

Sundet har haft stor betydelse under århundraden. Före detta **Kaustarviken** sträckte sig ända till Kyrkbacken och var på sina ställen flera hundrameter bred. Tjärhandeln som kom i

gång i början av 1500-talet blev Finlands första världshandelsgoods och stadens viktigaste handelsvara från 1600-talet till 1880-talet. **Engelska parken** finns på den plats där det gamla tjärtorget funnits.

Staden har bildats genom kommunsammanslagningar 1969 (Karleby-Öja), 1977 (Gkby-Karleby), 2009 (Karleby, Lochteå och Ullava). I dag har staden närmare 48 000 invånare. Av dem har 12,6 % svenska som modersmål. I dag är Karleby en betydande handels- och industristad. Karleby är en av landets främsta sjöfartsstäder och man frånser persontrafiken.

Vi fortsätter vandringen längs sundstranden och stannar upp vid **Puurokari** där stadens första tullhus fanns. Vi beundrar **Ukri Merikantos** skulptur **Maalla ja merellä** (1994). Vår guide berättar att brännvinsbränneriet grundat år 1869 av handelsman Jan Forsén fanns på östra stranden nedanför ishallen.

Småningom är vi framme vid **Brita Marias park**, en pedagogisk park som erbjuder motionsmöjligheter för alla åldrar. I parken finns ett arboretum som omfattar 90 olika arter, en amfiteater, en rullskridskobana och mycket annat. Parken har finansierats till stor del av Stiftelsen Brita Maria Renlunds minne som firade 100 års jubileum 2018. Brita Maria var mor till affärsmannen och stordonatorn **Karl Herman Renlund** (1850–1908).

Vi anländer till Engelska parken som grundades 1895. Där bekantar vi oss med en träskulptur av stadens grundare kung **Gustav II Adolf**, snidad i granträ med motorsåg av **Ulla Haglund** år 2020. Projektet förverkligades på initiativ av Föreningen Pohjola-Norden i Karlebynejden. Vår guide berättade utförligt om krigarkungen Lejonet från Norden.

I Engelska parken finns även barkassen som togs i krigsbyte i samband med slaget vid Halkokari år 1854. Försvaret i striden organiserades av kommerserådet **Anders Donner**. Rödsöbonden **Matts Kankkonen** utmärkte sig i striderna och hans porträtt lät kejsaren måla. Det finns i presidentens slott.

Engelsmännen förlorade tre officerare och 15 matroser stupade, vartill tre officerare och 31 marinsoldater togs till fånga. Gamlakarlebyborna förlorade en häst i striden. Nio av de stupade engelsmännen är begravda på Marie begravningsplats. År 1934 restes en minnesvård i granit i anledning av händelsen vid Halkokari.

I parken finns även en staty av läkaren och författaren **Ernst Viktor Knape**. Den är gjord av **Emil Cedercantz** 1833. I finska inbördeskriget tog Knape del i organiseringen av de österbottniska skyddskårernas sanitetsväsen.

Neristan som täcker 12 kvarter är en av de mest värdefulla och omfattande bevarade trähusstäderna i vårt land. De äldsta byggnaderna är från 1600-talet. Neristan har formats av landhöjning, bränder såväl som stadens utveckling. Stadsplanen av **Johan Gedda** är från år 1665. På 1960-talet förekom rivningshot som avvärjdes tack vare **arkitekterna Krister Korpela och Nils-Erik Stenman**.

Vår guide berättar att det inom Neristan fanns en egen hierarki enligt vilken Storgatan var det mest förmögna och finaste området där de största byggnaderna och tomterna fanns. Knapes hus byggt 1818 var ett renoveringsobjekt till bostadsmässan 2011. Rahmska gården

byggd i mitten på 1700-talet, tillbyggdes 1783 i karolinsk barock med sex kammare. Huset är i privat ägo.

Hongells gård, Alma, Ada och Annie Hongell. Alma, född Backlund var lärarinna och författare. År 1877 gifte hon sig med sjökaptan Gustav Hongell. Paret fick tre barn. År 1890 tog Gustav befälet på fartyget Melusine från Vasa. Han gjorde långa färder till havs och var sällan hemma. När barnen blev större kunde Alma följa med på färderna. Hon skrev dagbok och brev till barnen.

På väg från Indien till England år 1896 fick besättningen beri-beri, en nerv- och muskelsjukdom som orsakas av brist på B1-vitamin. Först dog kaptanen som begravdes i Stilla oceanen. Första styrman övertog befälet, men han dog innan de kom fram till England. Andre styrmannen förde fartyget under den sista biten av färden.

Alma skötte de sjuka och hjälpte besättningen. Hon belönades som den första kvinnan i Finland med Finska sjöassuransföreningens hederstecken i form av ett guldankare. År 1883 tog hon initiativet till bildandet av Gamlakarleby sjömissionssyfoering, Alma var religiös och deltog aktivt i den kyrkliga verksamheten. Sin första barnbok gav hon ut år 1873.

Vi vandrar mot Mannerheimplatsen som **general Mannerheim** besökte 1918. **Frihetsstatyn** från 1920 är gjord av **John Munsterhjelm** till minne av de stupade på den vita sidan. Rådhuset i empirestil byggdes åren 1839–42 enligt ritningar av den tyskfödde arkitekten **Carl Ludvig Engel**. Rådhuset är det tredje i ordningen. Teglen slogs i Rödsö och den sista borgmästaren bodde i Rödsö. De tidigare rådhusen förstördes i bränder.

I rådhuset har funnits förutom magistraten och rådsturätten både krog och fängelse. Den mest kända fången som rymt från fängelset är **Maria Åkerblom**. Det skedde år 1927. År 1877 uppträdde rullskridskoåkaren **Jackson Heines** i rådhuset. På senare år har Mellersta Österbottens kammarorkester haft rådhuset som övningslokal.

Libeckska huset uppfördes av handlanden **Anders Roos d.ä.** år 1810. Senare ägde apotekaren **Gustaf Libeck** huset. När han dog hade han testamenterat medel till en fond som möjliggjorde inrättandet av ett sjukhus. Som sjukhus fungerade byggnadens andra våning.

I första våningen verkade Stamapoteket och ett gästgiveri. År 1932 flyttade Libeckska sjukhuset bort från Mannerheimplatsen. I huset har senare både husgerådsaffär och Helsingfors Aktiebank verkat. Nu senast Handelsbanken. Fastigheten är i privat ägo.

Västra kyrkogatan rymmer sjömanskvarteren. Stadsplanen är från år 1665. Där finns **Drakes hemmuseum**, ett hem med lösöre. Det övergick i stadens ägo år 1997 som testamentdonation. På ett av husen finns ett plakat som berättar att här bodde **Brita Johanna Ahlbäck, född Granlund**. Hon är förebild för Runebergs Lotta Svärd i Fänrik Ståhls sägner.

Hon for ut i kriget med sin man Abraham Ahlbäck där hon skötte om kantinen. De flyttade tillbaka till Gkby år 1822. I familjen föddes åtta barn varav fyra dog som barn. Efter makens

död gifte hon sig med Anders Gustav Sundbäck. När andra maken dog flyttade hon till sin son i Jakobstad där hon senare dog.

Vi stannade upp vid Skeppargården där vi tog paus och bjöds på hemgjord saft med tilltugg av Skeppargårdens värdinna **Kristiina Teerikangas** som också verkar som guide i staden. Kristiina berättade att Skeppargården har fått sitt namn efter sjökapten **Johan Hillström**. Gården har även fungerat som **Österbottningens tryckeri**. Skeppargården anordnar guidade turer samt servering vid beställning. Även föreningar håller sina möten och sammankomster i fastigheten.

Vi fortsätter efter Borgmästargatan som fått sitt namn efter borgmästaren och riksdagsmannen **Erland Noreen** (1689–1767). Vår guide berättade att Noreen var född i Värmland och en målmedveten borgmästare som utövade sin tjänst med stark vilja. En höjdpunkt under Noreens tid var **kung Adolf Fredriks** besök i staden 1752.

Erland Noreen var en av de första som började bryta den steniga marken på Skrammelbacken till åkerjord. Han började odla tobak 1747 och startade en tobaksfabrik år 1762 vid Linjegatan som blev Fabriksgatan.

Vi passerade **Ortodoxa bönehuset** samt **Folkets hus** (Työväentalo) som byggdes i början på 1900-talet. Det ägdes av handelsman Hakola. År 1913 övergick äganderätten till arbetarföreningen. År 1915 förstörades fastigheten och fick en sal med scen enligt planer av **Alvar Åkerman** i jugendstil. Under vinterkriget fungerade huset som sjukhus för krigsfångar. Många av oss har säkert tagit sina danssteg på det fina dansgolvet.

År 1907 anordnades en arkitekttävling för byggandet av **Renlunds skola**. I tävlingen segrade bröderna **Ivar och Valter Thomés** förslag. Den grundläggande idén var att eleverna via skolbyggnaden och inredningen i träjugend skulle få en kulturupplevelse. Skolbyggnaden stod klar 1908. Skolan tillbyggdes 1936–38 och stängdes 2007. År 1984 grundades **Nordiska konstskolan**. Skolans profil var stark nordisk med både nationella och internationella elever och lärare.

Nordiska konstskolan bedrev förberedande utbildning för konsthögskolestudier under två eller tre års tid och ingick i Kronoby folkhögskola. Studierna var på heltid och baserade sig till största delen på ett system med gästande professionella bildkonstnärer.

År 2018 beslöt Samkommunen Kvarnen att upphöra med sin roll som upprätthållare och baserade sitt beslut på elevbrist. Stiftelsen för Nordiska Konstskolan fortsätter sin verksamhet och arbetar för att upprätthålla undervisningen i en ny form och nytt namn **Konsthuset Renlund**.

Vi anländer till **Katarinatorget** och beundrar **Karl G Nylunds** skapelse **Sälfamiljen**. Den är en gåva av Outokumpu och Kemira till stadens 350-årsjubileum. Där finns minnesstatyerna **Lotta** och **Skyddskåristen** av **Pekka Jylhä**. Det gamla kyrkoherdekansliet är nu omändrat till bostadshus. Kaptens **August Kynzells** hus som uppfördes 1920 och som är i frimurarnas ägo. Shellstationen är bland de äldsta i landet kommer att försvinna.

Skyddskårshuset – Vartiolinna som uppfördes 1927 övergick i stadens ägo 1947. Numera verkar Karleby stadsteater i huset. Områdets landmärke är vattentornet som färdigställdes 1921. **Katarina begravningsplats** togs i användning hösten och vintern 1710–11 då pesten härjade i landet. År 1772 hotades landet av en ny pestbölja. Flera förmögna borgare lät uppmura familjegravar på Skrammelbacken. En staty till minne av döda karelare uppfördes 1955. Därefter tog vi oss en snabb titt på Västra parken som är en avsvalkande oas i stadens centrum.

På grund av tidsbrist lämnades kyrkan, museikvarteret och Chydeniusparken borta från programmet och vi vandrade ner till torget. Där berättade vår guide om Snellmanshuset där **Johan Vilhelm Snellman** (1806–1881) var född och uppvuxen. Snellman var den första personen som avbildades på en finländsk sedel.

Slutligen bekantade vi oss med **Baltijastatyn Baltica**, ett verk av **Petras Deltuva**, Litauen 1980. Gåvan överräcktes av stadens vänort Marijampole, som är även en av stadens 15 vänorter. **Därefter tackade vi vår guide Inger Kankkonen för en saklig och intressant historisk vandring genom vår hemstad Karleby.**

Detta är en förkortad version av **Inger Kankkonens** anförande.

Sammanställd av **Ole Granholm.**

Bild 2. Rahmska gården

Bild 3. Kristina Teerikangas

Bild 4. Saftpaus

Bild 5. Renlunds folkskola

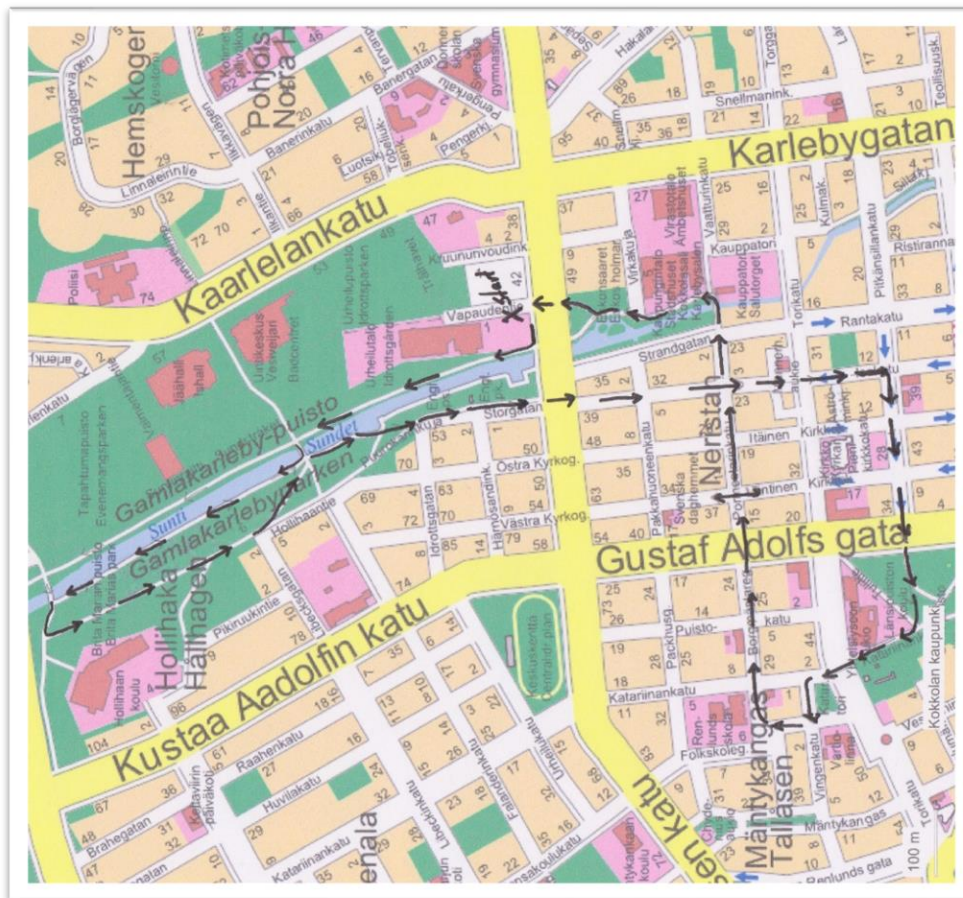

Bild 6. Karta över vandringen

Bild 7. Rådhuset

Bild 8. Skyddskårshuset

Bild 9. Snellmans gården

Bilder: **Britt-Mari Jylhä och föreningens arkiv.**

1. Deltagarna i den historiska stadsvandringen samlade framför Gustav II Adolfs staty.
2. Rahmska gården för oss till 1700-talets mitt.
3. Kristina Teerikangas berättar om Skeppargården och dess historia.
4. Saftpausen med tilltugg under svalkande trädkronor uppskattades.
5. Från hösten kommer Renlunds skolfastighet att erbjuda konstutbildning igen.
6. Kartan över vandringsrutten blev på grund av värmen något kortare än planerat.
7. Det gula rådhuset i Karleby har sin givna plats i stadens centrum.
8. I skyddskårshuset verkar numera Karleby stadsteater.
9. J.V. Snellmans barndomshem ligger vid Strandgatan. Via gångbron över Stadssundet kommer man behändigt till stadshuset och stadens torg.